

«Sergei Konstantinovitch Pankejeff: Ποιος ήταν ο άνθρωπος με τους λύκους»

Μελέτη -Συγγραφή: Αναστασία Γαλακτίδου

Επόπτης: κ. Σάββας Μπακιρτζόγλου

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα: «Επέκεινα - Ψυχαναλυτική πράξη»

Sergei Konstantinovitch Pankejeff

1886-1979

Αθήνα, 2021

ΣΥΝΤΟΜΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ο Sergei Konstantinovitsh Pankejeff ήταν Ρώσος αριστοκράτης από την Οδησό της Ουκρανίας, γνωστός ως ασθενής του Sigmund Freud, ο οποίος του έδωσε το ψευδώνυμο Wolf Man για να προστατεύσει την ταυτότητά του, μετά από όνειρο που είδε ο Pankejeff με ένα δέντρο γεμάτο λευκούς λύκους. Ο Freud δημοσίευσε την περίπτωση το 1918, ισχυριζόμενος ότι τον είχε θεραπεύσει.

Το 1919, το τέλος του πολέμου και οι συνέπειες της ρωσικής επανάστασης, οδήγησαν τον Pankejeff σε οικονομική εξαθλίωση με αποτέλεσμα την οριστική μετανάστευσή του, καθώς, εξ' αιτίας της πρότερης αριστοκρατικής του καταγωγής, ήταν πλέον επικίνδυνο να παραμείνει στη χώρα του. Κάποια στιγμή ο Pankejeff επέστρεψε για λίγο στη Ρωσία, όπου παντρεύτηκε την Therese. Τα χρόνια που ακολούθησαν, αναφέρεται ότι λάμβανε οικονομική υποστήριξη από τον Freud και κατάφερε να χτίσει μια καριέρα ως ασφαλιστικός πράκτορας. Στα μέσα της δεκαετίας του '20 ο Pankejeff υποφέροντας και πάλι από σοβαρά υποχονδριακά συμπτώματα με παραληρηματικά στοιχεία, ζήτησε ξανά τη βοήθεια του Freud, ο οποίος τον παρέπεμψε στην Mack Brunswick. Η ανάλυση μαζί της κράτησε ελάχιστους μήνες και σύμφωνα με τον Pankejeff, δεν υπήρξαν σημαντικές βελτιώσεις (Obholzer 1980, pp. 55–57, 131–132). Το 1938, ένα ακόμη γεγονός καθόρισε δραματικά τη ζωή του. Η αγαπημένη του σύζυγος Therese αυτοκτόνησε. Για μια ακόμη φορά ο Pankejeff ήρθε αντιμέτωπος με την απώλεια, το πένθος και την απελπισία.

Ο Pankejeff τραβούσε το ενδιαφέρον των ψυχοθεραπευτικών και δημοσιογραφικών κύκλων για δεκαετίες. Ψυχαναλυτές, ψυχοθεραπευτές και δημοσιογράφοι, τον προσέγγιζαν με ποικίλους σκοπούς: ψυχομετρικές αξιολογήσεις, βραχείες αναλύσεις, συνεντεύξεις. Κάποια στιγμή, το ίδρυμα Freud της Νέας Υόρκης αποφάσισε να του χορηγεί μηνιαία σύνταξη. Έτσι, για κάποιο μεγάλο διάστημα, ο επικεφαλής του ιδρύματος Kurt Eissler, ερχόταν κάθε μήνα στη Βιέννη και πραγματοποιούσε μαγνητοφωνημένες ψυχαναλυτικές συνεδρίες μαζί του. Κάποια στιγμή ο Pankejeff δέχτηκε την πρόταση του Gardiner (1971) να εκδοθούν τα απομνημονεύματά του, ενώ μετά τον θάνατό του ο Αυστραλός

δημοσιογράφος Karin Obholzer (1980), δημοσίευσε συνεντεύξεις που είχε πραγματοποιήσει μαζί του.

Έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη Βιέννη, όπου και πέθανε το 1979, σε ηλικία 92 ετών μέσα σε ψυχιατρική κλινική, κατόπιν μεγάλης επιδείνωσης της ψυχικής και συναισθηματικής του κατάστασης.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ S. K. PANKEJEFF

Η εκδοχή του Freud για το τραύμα της πρωταρχικής σκηνής, αντικρούστηκε από τον ίδιο τον Άνθρωπο των Λύκων, τον Sergei Pankejeff, κατά τη συνέντευξη του με τον Karin Obholzer, τον δημοσιογράφο που τον εντόπισε στη Βιέννη το 1970. Συγκεκριμένα, χαρακτήρισε την ερμηνεία του Freud πάνω στο διάσημο όνειρό του ως *«τρομερά παρατραβηγμένη»*, αναφέροντας επιπλέον ότι *«η σκηνή με τα ανοιχτά παράθυρα και όλα τα υπόλοιπα με τους λύκους που κάθονται στο δέντρο, όσο και η ερμηνεία του Freud για όλα αυτά απέχει χιλιόμετρα μακριά από την πραγματικότητα»* (Obholzer 1980 , p. 35). Ολοκληρώνει το σχόλιό του λέγοντας ότι *«η πρωταρχική σκηνή του Freud, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια δική του κατασκευή»* (Obholzer 1980 , p. 36).

Ένας από τους λόγους που ο Pankejeff θεωρούσε ως απίθανη ολόκληρη την ανάλυση του ονείρου, αποτελεί το γεγονός ότι η οικογένειά του, όπως και πολλές άλλες αριστοκρατικές οικογένειες της εποχής εκείνης, έβαζαν τα παιδιά να κοιμούνται στο δωμάτιο της γκουβερνάντας (νταντάς) και όχι στο δωμάτιο των γονιών τους.

Ως προς το ότι ο Freud τον θεράπευσε, ο Pankejeff το διαψεύδει, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για *«προπαγάνδα»* προς *«όφελος και προβολή της ψυχαναλυτικής θεραπευτικής»*.

«Το όλο θέμα είναι αποτυχία. Είμαι στην ίδια κατάσταση που ήμουν όταν επισκέφθηκα τον Freud και ο Freud δεν υπάρχει πια. Πρόκειται για θεωρία ότι ο Freud με θεράπευσε. Είναι όλα ψέμα» (Obholzer, 1980).

ΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ S. K. PANKEJEFF

Ο Pankejeff στα απομνημονεύματά του, προσφέρει στους αναγνώστες μια εντελώς νέα ιστορία. Παραλείπει τελείως τόσο το όνειρο της παιδικής του ηλικίας όσο και την κατασκευή της πρωταρχικής σκηνής που προσέφερε ο Freud. Εξιστορεί μια εναλλακτική

πραγματικότητα της ζωής του σε εκείνη την ηλικία, η οποία αφορά την ανακάλυψη της αγάπης του για τη μουσική και την αφοσίωσή του σε αυτή. Σε ηλικία 4 ετών του δώρισαν ένα ακορντεόν, το οποίο τον ενθουσίασε και ένωσε στην κυριολεξία αγάπη για αυτό το όργανο. Περιγράφει την έντονη επιθυμία του για μουσική: *«Τον χειμώνα, όταν σκοτείνιαζε, πήγαινα σε ένα δωμάτιο όπου δε θα με ενοχλούσε κανείς και δε θα με άκουγε κανείς και εξασκούμουν στο ακορντεόν, αυτοσχεδιάζοντας. Τότε φαντασιωνόμουν ένα μοναχικό χειμερινό τοπίο με έλκηθρο που το έσερνε ένα άλογο μέσα στο χιόνι. Προσπαθούσα να αναπαράγω τους ήχους που θα ταίριαζαν απόλυτα στο χειμερινό σκηνικό της φαντασίας μου»* (Pankejeff 1971a, p.10). Δημιουργείται έτσι μια περίεργη αίσθηση σε κάθε αναγνώστη, σα να διαβάσει εν τέλει την ιστορία ενός Ρώσου πρόσφυγα, που είχε καλλιτεχνικές αναζητήσεις.

Τα πρώιμα στάδια της ζωής του, σε σχέση με την βρεφική/παιδική σεξουαλικότητα, επίσης παραλείπονται στο αφήγημά του, ενώ επίσης γενικότερα δεν αναφέρεται ιδιαίτερα στην ενήλικη σεξουαλική του ζωή. Επιπλέον διαφωνεί με τις διαγνώσεις του Freud, αγνοώντας τα πολλαπλά συμπτώματα που τον ακολούθησαν μέχρι το τέλος της ζωής του.

Για εκείνον το κυρίαρχο νευρωτικό σύμπτωμα αποτέλεσε η μελαγχολία του για ένα άγνωστο εσωτερικό αντικείμενο. Επικεντρώνεται στο κομμάτι του πένθους και του θρήνου, που τον σημάδεψαν δια βίου, λόγω των πολλαπλών απωλειών που του συνέβησαν. Ξεκινώντας από την αυτοκτονία της αδερφής του, η οποία παρουσιάζεται στο βιβλίο του ως ασυνείδητος θρήνος, ο οποίος επαναλήφθηκε με την τραυματική αυτοκτονία της γυναίκας του. Παράλληλα, σε κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο, η ιστορία του εστιάζει στην απώλεια της πατρίδας του και κουλτούρας της. Η αριστοκρατική ρωσική κοινωνία στην οποία μεγάλωσε, περιγράφεται ενδελεχώς στην αρχή των απομνημονευμάτων του, ώστε στην πορεία να γίνεται αντιληπτό το πλήγμα της ολοσχερούς καταστροφής και της εξαφάνισης της «Ρωσίας» από τη ζωή του Pankejeff. Συνεπώς όλα τα υπόλοιπα γεγονότα στα οποία στάθηκε ο Freud, αποτέλεσαν για εκείνον ασήμαντες λεπτομέρειες, μπροστά σε αυτά τα βαθύτατα μελαγχολικά βιώματα απώλειας.

Τέλος δεν αναφέρεται καθόλου στη σχέση του με τον Freud, αλλά εστιάζει στις εντυπώσεις του ως προς εκείνον, ως θεραπευτή και ως προς το ψυχαναλυτικό πλαίσιο που του προσέφερε. Φαίνεται ότι η ψυχανάλυση του πρόσφερε ένα “σπιτικό” και το ψυχαναλυτικό πλαίσιο συμβόλιζε για αυτόν τη χαμένη του πατρίδα. Δεν αναφέρει καθόλου την οικονομική στήριξη που λάμβανε από τον Freud, ούτε τον αποχωρισμό τους στη Βιέννη όταν ο Freud μετανάστευσε στο Λονδίνο, αλλά ούτε και τον θάνατό του τον Σεπτέμβρη του

1939. Ωστόσο εντυπωσιάζει το γεγονός ότι τα απομνημονεύματά του, μυστηριωδώς και συμβολικώς ολοκληρώνονται και τελειώνουν ακριβώς τότε...τον Σεπτέμβριο του 1939 (Mahalel, 2019).

ΣΥΝΤΟΜΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Η Anna Freud, αποδέχεται αμερόληπτα και δίχως κριτική την επιτυχημένη έκβαση της θεραπευτικής του Freud στην περίπτωση του Pankejeff. Η Melanie Klein και η Βρετανική Ψυχαναλυτική Σχολή, παρέμειναν σιωπηροί ως προς τους υπαινιγμούς για την πλήρη θεραπεία του Pankejeff. Ο Jacques Lacan το 1951, ξεκίνησε να παραδίδει μαθήματα βασισμένα σε όλα τα διάσημα περιστατικά του Freud και φαίνεται ότι η περίπτωση του Ανθρώπου με τους Λύκους, αποτέλεσε το ερέθισμα για την ενασχόλησή του με την αποκωδικοποίηση της γλώσσας.

Ο Freud ξεκίνησε να αναλύει τον Pankejeff το 1910, την εποχή δηλαδή που μόλις άρχισε να διακρίνει την επιρροή της αντιμεταβίβασης στη θεραπευτική σχέση. Ωστόσο η δική του προσωπική ανάλυση καθ' ότι ελλειμματική, ενδέχεται να μην ήταν σε πλήρη εγρήγορση να αντιληφθεί δικές του οιδιποδειακές ασυνείδητες προβολές στο όνειρο με τους λύκους του Pankejeff. Συσχετίζοντας την όλη ερμηνεία με τα απομνημονεύματα του Pankejeff, ενδεχομένως να διακρίνεται μια κατάχρηση ή ίσως και βία στην επιμονή του Freud να κατασκευάσει μian αλήθεια πάνω σε μια απωθημένη ανάμνηση, επιχειρηματολογώντας στον αναλυόμενο τι ορίζεται και τι είναι μια απωθημένη ανάμνηση (Gordon, 2017).

Ο Freud εμφανίζεται πολύ επιλεκτικός στις αναμνήσεις και τα βιώματα του ασθενή του, παραβλέποντας το πένθος και τη κατάθλιψη που κυριαρχούσαν στη ζωή του. Ξεκινά την ανάλυσή του με μια κυριολεκτική φράση: *«Μόνο αυτή η παιδική νεύρωση, θα αποτελέσει το αντικείμενο της ανάλυσής μου»*, σα να έκανε μια επιλογή: Ανεξάρτητα από τα βιώματα του ασθενή και το αίτημά του, το οποίο ήταν η σφαιρική και ολοκληρωτική κατανόηση της ιστορίας του και της ασθένειάς του, ο Freud έδειξε να προσκολλάται μόνο στο να ανασύρει μια απωθημένη βρεφική ανάμνηση. Κατά τον Pankejeff, η μονομερής εστίαση της θεραπείας του Freud δεν επιφέρει τα επιθυμητά θεραπευτικά αποτελέσματα.

Οι δύο διαφορετικές αφηγήσεις, του Freud και του Pankejeff, ενδεχομένως να αποτελούν αμοιβαίες προσπάθειες να αποκρυπτογραφήσουν τις προσωπικές τους αλήθειες, χρησιμοποιώντας διαφορετικά επίπεδα εξουσίας και δύναμης. Ο Freud, χρησιμοποιεί την ερμηνεία της θεραπευτικής αντίστασης του ασθενή και επιβάλλει ως αυθεντία μια

κατασκευή η οποία αποκτά νόημα εκ των υστέρων. Από την άλλη ο Pankejeff επικαλείται την υποκειμενική αυθεντία και παρουσιάζεται εντελώς αποξενωμένος από την κατασκευή του Freud (Gordon, 2017).

Ο Freud φαίνεται να μην εστιάζει στο πένθος του Pankejeff καθώς φαίνεται ότι ο ασθενής του στερείται κάθε συναισθηματικής αντίδρασης στην απώλεια. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι *«Όταν μου ανακοίνωσε το θάνατο της αδερφής του, ο ασθενής μου ανέφερε ότι με δυσκολία αισθάνθηκε ένα μικρό ίχνος λύπης»* (Freud 1918, p.23).

Συνεπώς η διάσταση μεταξύ των δύο πραγματικοτήτων δεν επιλύεται απλά διαλέγοντας το ένα ή το άλλο αφήγημα, ως απόλυτη αλήθεια. Ωστόσο φαίνεται ότι ο Freud εστιάζει στο σεξουαλικό τραύμα, ενώ ο Pankejeff στο τραύμα της απώλειας. Τα δύο τραύματα όμως στην ουσία είναι πολύ κοντά. Η απώλεια, ως μόνιμη σύντροφος του Pankejeff, μπορεί να συσχετιστεί με το πάθος του για τη «γυναίκα». Αρχικά η απύσχα μητέρα, που αντικαταστάθηκε με τη Nanja, στη συνέχεια η απώλεια της αδερφής του και στο τέλος η απώλεια της γυναίκας του, αποκαλύπτουν οιδιποδειακές απειλές (Mahalel, 2019).

Ως προς το αν ο ασθενής θεραπεύτηκε ή όχι, φαίνεται ότι η διάσταση των δύο απόψεων ενδεχομένως να έγκειται στη διαφορετική αντίληψη για την θεραπεία. Ο Freud πιστεύει ότι όταν το απωθημένο γίνεται συνειδητό και όταν η ανάλυση έχει επιτυχή έκβαση, δεν σημαίνει ότι αυτόματα θεραπεύεται ο ασθενής. Τότε είναι που υπεισέρχεται η ελεύθερη βούληση του ασθενή και εξαρτάται από την επιλογή του και την επιθυμία του να θεραπευτεί. Η ανάλυση δηλαδή τον φέρνει ακριβώς στη θέση εκείνη κατά την οποία δύναται πλέον να θεραπευτεί, ενώ πριν την ανάλυση, ο ασθενής δεν είχε καν την επιλογή, δεν βρισκόταν καν σε αυτή τη θέση. Από την άλλη, ο Pankejeff αντιτάσσεται σε αυτή την άποψη, ισχυριζόμενος ότι οι απόψεις του Freud έχουν μίαν αντίφαση. Συγκεκριμένα, εφόσον ο Freud υποστηρίζει ότι όλα εξαρτώνται από το αν το ασυνείδητο θα γίνει συνειδητό, τα συμπτώματα και η ασθένεια θα έπρεπε να υποχωρούν αυτόματα (Obholzer 1980, p. 43).

Ο Pankejeff πέρασε τη ζωή του ως ψυχαναλυτικό κατασκεύασμα δίπλα στην persona του Freud. Οι αλλεπάλληλες ψυχαναλύσεις που υποβαλλόταν, του προσέφεραν διαρκώς ένα “σπιτικό”, ακόμη και αν επρόκειτο κάθε φορά για ένα προσωρινό “σπιτικό”. Ωστόσο δεν παύει να παραπέμπει σε κάθε εφήμερο σπιτικό που είχε στη ζωή του. Θα μπορούσε ενδεχομένως να ερμηνευτεί ότι για τον Pankejeff, η ψυχανάλυση αποτέλεσε το δικό του παιδικό παιχνίδι Fort – Da (Mahalel, 2019). Το παιχνίδι του χαμένου αντικειμένου, όπου

εκδηλώνεται η παρουσία – απουσία, η εμφάνιση – εξαφάνιση του αντικειμένου, η επανάληψη της αναχώρησης της μητέρας σαν αίτιο ενός διχασμού εντός του υποκειμένου.

Από την άλλη πλευρά η ίδια η ψυχανάλυση, σε αντάλλαγμα όλων όσων προσέφερε στον Pankejeff, δανείστηκε την ιστορία της ζωής του, παρουσιάζοντάς την με τέτοιο τρόπο, προς όφελος της επιστημονικής γνώσης (Mahalel, 2019).

Σύμφωνα με τη μυθολογία, η μεταμόρφωση του ανθρώπου σε λύκο, συνέβη όταν ο Δίας τιμώρησε τον βασιλιά Λυκάωνα. Ο βασιλιάς Λυκάωνας, γεμάτος αλαζονεία, σε καθημερινή βάση χλεύαζε την ευπιστία και την ευσέβεια του λαού του. Σε επίσκεψη του Δία στο παλάτι του, ο Λυκάωνας διέταξε τους υπηρέτες να του προσφέρουν ως έδεσμα ανθρώπινη σάρκα. Μόλις ο Δίας αντίκρισε τα αποτρόπαια εδέσματα, εξαγριώθηκε και έδωσε διαταγή στον Ήφαιστο, να κάνει στάχτη το ανάκτορό του. Τρομοκρατημένος ο Λυκάωνας τράπηκε σε φυγή. Όταν αντιλήφθηκε ότι είχε απομακρυνθεί από την πόλη και βρισκόταν πλέον στην ύπαιθρο, άρχισε να ουρλιάζει, θέλοντας να εκφράσει την απόγνωση του, διότι όσο κι αν πάσχιζε να μιλήσει, δεν τα κατάφερνε. Γεμάτος οργή, άρχισε να επιδεικνύει το μένος του, σκοτώνοντας όσα ζώα έβρισκε στο διάβα του. Ο Δίας για να τον τιμωρήσει, μετέτρεψε τα ρούχα του σε πέλος, δηλαδή σε τρίχωμα και τους βραχίονες του σε κνήμες, μεταμορφώνοντας τον σε λύκο. Αν και μεταμορφωμένος, συνέχισε να διατηρεί τα ίχνη της πρότερης του μορφής. Το γκρίζο τρίχωμα, το αγριωπό ύφος και τα σπινθηροβόλα μάτια του ζώου θεωρούνται μέχρι σήμερα η προσωποποίηση της σκληρότητας.

Υπό το πρίσμα αυτό, μήπως τελικά και η Ψυχανάλυση τιμώρησε τον άνθρωπο με τους λύκους, την αγνωμοσύνη του τέως Ρώσου αριστοκράτη, απογυμνώνοντάς τον από τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά του και μετατρέποντάς τον σε ένα μοναχικό μεταλλαγμένο ον...

«I, who am now a Russian émigré, eighty-three years of age, and who was one of Freud's early psychoanalytic patients, known as "The Wolf-Man", am sitting down to write my recollections of my childhood»

(Pankejeff 1971a, p.4)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Gardiner, M. (1971a). *The Wolf-Man and Sigmund Freud*. New York: Basic Books.
- Gardiner, M. (1971b). *The Wolf-Man in later life*. In *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, ed. Gardiner, M. New York: Basic Books, pp. 309–366.

- Gordon Bain David (2017): “DGB-NFNP: Counter-Transference and Projection as Distorting Factors in Freud’s Interpretation of ‘The Wolfman’s Dream’”. *EC Psychology and Psychiatry*: SI.01 20-22
- Mack Brunswick, R. (1928). A supplement to Freud’s “History of an infantile neurosis.” *International Journal of Psychoanalysis* 9:439–476.
- Mahalel, Tzur A. (2019) “*The Wolf Man’s Glückshaube: Rereading Sergei Pankejeff’s Memoir*” published in *Journal of the American Psychoanalytic Association*. SAGE Publication
- Obholzer, K. (1982). *The Wolf-Man Sixty Years Later: Conversations with Freud’s Controversial Patient*, transl. Shaw, M. London: Routledge & Kegan Paul, 1982.
- Pankejeff, S.C. (1971a). The memoirs of the Wolf-Man. In *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, ed. Gardiner, M., New York: Basic Books, pp. 3–132.
- Pankejeff, S.C. (1971b). My recollections of Sigmund Freud. In *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, ed. Gardiner, M. New York: Basic Books, pp. 135–152.